

ס פ ר י ם

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי חברת

מ ק י צ י נ ר ד מ י ם

תחת השגחת ראשי החברה:

משה מונטיפיורי בלאנדאן,

אברהם הכהן (המכונה ד"ר אלבערט כהן) בפאריז,

אליעזר הלוי (המכונה ד"ר לעווע) בכרייטאן,

אליעזר ליפמאן זילבערמאן בליק.

שנה רביעית תרכ"ט — תרל"א.

ויכוח על האהבה

מאח

דון יהודה בן יצחק אברבנאל ז"ל.

Lyck, 1871.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'kize Nirdamim.

(L. Silbermann.)

Schnellpressendruck von Rudolph Siebert in Lyck.

ויכוח על האהבה

מאת

החכם החוקר הנכבד הפלוסוף המובהק והמשורר
הגדול.

דון יהודה בן יצחק אברבנאל ז"ל.

יוצא לאור בפעם ראשונה בשפת עברית מתוך כ"י
הנמצא באוצר הספרים של הגביר השוע הר"ר נפתלי הירץ גינצבורג בפאריז.
ונלווה לו תולדות המחבר מאת דוד גארדאן (סופר החברה).

על ידי חברת

מקיצי נרדמים.

Lyck, 1871.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins *M'kize Mirdamim*.
(L. Silbermann.)

Schnellpressendruck von Rudolph Siebert.

21V9072

3-20/0

דברים אחרים בנוגע לקורות חיי המחבר.

מקורות חיי המחבר נודע לנו רק מעט אשר כתבו אדותיו שנים מחכמי בני עמנו בדורנו זה, והם: החכם היקר הר"א כרמולי בספר „אוצר נחמד" חלק שני במאמרו הטוב והמועיל: „תולדות החכם השלם דון יצחק אברבנאל" אשר בהמשך ספור תולדות האב הזכיר בקצרה גם מעט מקורות בנו הוא המחבר ספר הויכוח. השני אשר הודיע מעט מקורותיו הוא החכם הגדול ראש לכל כותבי דברי הימים לבני ישראל הפראפעססאר המהולל הר"ח גרעטץ נ"י בספר קורות ישראל שלו חלק עשירי. שם דבר דבריו אדות המחבר גם על תכונת ספרו זה היוצא עתה אור ע"י חברת „מקיצי נרדמים". גם מהמעט שכתבו שני החכמים הנזכרים אדות המחבר, נראה רוב גודלו ויקרתו, וכי היה: „מבחר הפלוסופים שבמדינת איטליה בדורו" כעדות אביו השר דון יצחק אברבנאל עליו בתשובתו אל החכם ר' שאול הכהן מקאנדיאה. והנה אין ספק כי מהחברים הנכבדים של חברת מק"נ יכסופו לדעת גם קורות חיי המחבר, אחרי כי שני החבורים הנ"ל אינם נמצאים ביד כל אחד מהם, ע"כ אמרתי כי לא למותר יהי' להציג בראש החבור הזה את תולדות המחבר כפי שהובאו בשני החבורים הנזכרים, ואנכי לא הוספתי הרבה על דבריהם כי אינני מבעלי החקירה בקדמוניות ותולדות גדולי עמנו, גם אינם בידי הספרים בלשונות העמים אשר בתוכם ידובר מהמחבר. ותהי לרצון לפני החברים מלאכתי זאת הלכותה ממקור נאמן.

מקום וזמן הולדת המחבר לא נזכרו לא בדברי גרעטץ ולא אצל כרמולי, אך אין ספק כי נולד בעיר לישבונה בירת מלכות פארטוגאל עיר מולדת אביו השר דון יצחק אברבנאל, מפני כי בעת שנגרש מעיר מולדתו ההיא כבר היו בניו גדולים, ועד זמן הגירוש ישב בעיר ההיא כנודע. שם המחבר הוא יהודה אברבנאל ובפי חכמי הגוים היה נקרא ליאון מדיגו Leon Medigo (ר"ל יהודא הרופא כי היה ג"כ רופא מפורסם). וזה לשון החכם כרמולי בבואו להזכיר גם דברי ימי חיי בניו של השר דון יצחק אברבנאל:

ויולד יצחק שלשה בנים, את יהודא, את יוסף ואת שמואל. ויהי דון יהודא המכונה ליאון, רופא מומחה פילוסוף מובהק ומשורר גדול. בימי נעוריו כאשר ברח אביו (הוא השר דון יצחק) לספרד בשנת רס"ג, וישם (גם יהודא) פעמיו לארץ ההיא ושם לקח אשה והוליד שני בנים את יצחק ואת שמואל (כנראה מהשיר „תלונה על הזמן" להחכם דון יהודא, הובא ג"כ באוצר נחמד הנ"ל). אחרי גירוש ספרד בשנת רנ"ב הלך עם אביו באניה לנאפוליש (Neapel) במדינת איטליא. שם קבע דירתו עד כי עלה עליה קרלו מלך צרפת וילכדה ונתנה לשלל. ויברח יהודא לגינובה (Genua) ושם השלים בשנת רס"ב את ספרו אשר

כתב בלשון איטלקי. (הוא הספר אשר יוצא עתה לאור בפעם ראשונה בשפת עבר *) והיה נקרא בשפת איטלקית Dialoghi di amore (ר"ל שיחות האהבה). לתקופת השנה הזאת, שנת רס"ג כתב בלשון עברי "תלונה על הזמן" אשר עד הנה היתה טמונה וגנוזה באוצרותי, והוא שיר יפה אף נעים מק"ל בתים, יספר בו את כל התלאות המוצאות אותו מיום צאתו מפורטוגאל בשנת רמ"ג זה לו עשרים שנה ומאורעות בנו הגדול יצחק אשר נולד בארץ ספרד בשנת רנ"א. ויהי לתקופת השנה ההיא, שנת רנ"ב, בזמן הגירוש, שלח אותו עם מניקתו באישון לילה לפורטוגאל והוא בן שנה. ויהי כאשר שמע המלך מפורטוגאל אשר מלך בימים ההם, כי בא לארצו ובית אביו באיטליא, ויצו לעצרהו במלכותו. במות המלך ההוא, בשנת רנ"ה, קם על כסאו המלך מנואל, איש אדוק מאד בדתו אשר גרש את ישראל מארצו ולקח מהם בחזקה את בניהם והעבירם במים – וגם בנו יצחק בתוכם.

תודה וברכה נאותה להחכם כרמולי אשר הוציא לאור תעלומה ההיא והדפיס "תלונה" הנזכרת בפעם ראשונה באוצר הנחמד חלק ב'. מהשיר ההוא נראה עד מה גדול היה כח דון יהודא אברבנאל גם בשיר העברי עד להפליא, מלבד מה שמסופר לדור בשיר ההוא מתלאותיו וקורות חייו. כן נראה מהשיר אהבתו הגדולה לעמו ודת קדשו, ואיך יזהיר את בנו בכורו, אשר לוקח ממנו בחזקת הירד להתגדל על ברכי אמונה אחרת, לחמוד בתורת ד' וללמוד מקרא משנה וגמרא. בשירו זה הוציא כל רוחו, רוח הומה בכאב עצום ונורא על המקרה האיום אשר קרה לבנו בכורו; קינתו על זה פולחת כליות ולב, ומתחנן לבנו לעזוב מקומו ולהמלט ולשוב לדת אבותיו. ליקרת השיר הזה אדמה כי לא למותר יהי' בתתי לו מקום גם במקום הזה, כפי שנדפס בס' אוצר נחמד הנ"ל, וזה הוא:

תלונה על הזמן.

להחכם דון יהודא אברבנאל זלה"ה.

יספר זה את כל התלאות המונחות אותו מיום היותו וטלטולו וגרוש צנו הגדול ונולדתו אליו, והוא:

זמן הכה בחץ שנון לבבי	ובליותי יפלה בקרבי
והכני ומכתו אנושה	ודכני ושם נצה כאבי
פצעני ובלע את בשרי	ואכל כאב דמי וחלבי
וגרם כל עצמי בחמתו	ויתנשא ויקום בי כלביא
ולא די כי צנפני צנפה	ושמני מגורש נד באיבי
וכשכיר הניעני בתבל	והוא על פאתי ארץ מסיבי
והן זה לי כעשרים משנותי	אשר לא שקטו סוסי ורכבי

ומדר

(*) שם המעתיק לעברית הוא לפי דעת החכם גרעץ, ר' יהודה ממודינה, יען היה לו האחד המוכשר למלאכה כבדה כזו.

ומדר שעלו מים ועפרות
 והבריה ידיר ממני וגלה
 ולא אראה ולא אדע מיודעי
 ופזר מחמדי זה לצפון
 לבל עוד יוכלו השקט זממי
 ובהיות מועדות פני למזרח
 ורגלי קט ולבי נר ונודר
 הלא כלה זמן לבי ושסע
 והכיהו אנחות עם בהלות
 בעיניו זה מעט מזער ובקש
 ונולדו לי שני בנים זכרים
 והקטן קראתיהו שמואל
 והכהו לחמש משנותיו
 והגדול אשר יצחק קראתיו
 כשם גדול בישראל כהורו
 בהולדו ראיתיו טוב לשכון
 ובן שנה אהה מני הדפו
 בעת גורשו בני גלות ספרד
 לבל אצא ואעבור בין גזרים
 להכניסו ברתו בעבורו
 שלחתיו עם מניקתו באישון
 לפורטוגאל ושם מלך מנואל
 ושם גדל כבוד אבי ועשרו
 וזה קם זר בליעל ואכזר
 ועת קשרו סגניו בו ואחיו (***)
 ובקש בהרוג אחיו להרגו
 והוא נמלט לקאשטיליא אשר שם
 מקום הורי ושם בית חציבי

ואז

[*] כאשר נראה מספריו כי הרב ר"ח תתס את שמו ביחוסו „משורש ישי בית הלחמי“.
 (***) הוא היה מלך שואן השני ומנואל המלך אחריו בשנת 1495 היה אחי אשתו אשר
 לקח לו לבן בנות בנו.
 (***) הוא השר Viséu, אחי המלכה אשת שואן ומנואל, אשר קשר קשר על המלך
 שואן להמית אותו בשנת 1483 ונתגלה הדבר והומת ושרים הרבה היו בקושרים וכולם נגזרו
 דינם למות (ראה קורות מלכות פארטוגאל מן החכם שפער ח"ב 638) וגם על הרב ר"ח
 יצא דבר המלך להמית אותו כי חשדו גם אותו להיות בקושרים וזרחה לקשטיליא וכן כתב
 רי"א בהקדמתו לכ"ר.

ואז שלל רכושי עד בלי די
 ובראותו בני כי בא לארצו
 עצרהו לבל ישוב וצוה
 במותו אחריו מלך כסיל קם*)
 ואנס כל ערת יעקב והעביר
 ורבים הרגו עצמם לבלתי
 ולוקח מחמד נפשי והומר
 כבר הוא בן שתים עשרה עדן
 ואהימה ועל ראשי חמסי
 הניסותיו אלי פה מפתחים
 אקוהו ותוחלתי משוכה
 ולמה זה תרכא לב יולדך
 ותחשיך בעריפי אור ותשים
 וסתר יחשך תמיד בפני
 ולא יאיר שביב חרסי בעוני
 ולא תפרח חבצלת שרוני
 ותגזול את שנת עיני בזכרך
 ולא אטעם במאכלי ונופת
 כעין אחלמה עוגת רצפים
 ברמעה אמונה מימי ואשתה
 והייתי שתוי מים ונרוד
 ועת כי אחלום שובך ואראה
 חבלים נפלו לי בנעימים
 וישנתי וערבה לי שנתי
 ושתיתי ומימי לי ערבים
 וכי אז אזכרה נודך כמו אש
 והיה כאיש נדהם ונרדם
 בזכרך ששוני עם יגוני
 וצורתך עלי לבי חרותה
 ויוחר מהיות לי מעליוי
 פרי דתך תסכל את עצתי

ובו טובי וכספי עם זהבי
 ובית אבי באיטליא בחשבי
 לבל יהיה לנחבי משיבי
 והוא אדוק בדתו איש נבובי
 עלי דת כל בני עמי נדיבי
 עבור תורת אלהים מרחיבי
 שמו הטוב כפי צור נקובי
 לא ראיתיו בעון בצעי וחובי
 ועל נפשי תלונתי וריבי
 ומרשף שלחתיו תוך להבי
 ולמה תאחר עופר אהבי
 ותהיה חץ בכליותי כמביא
 זריחתו למול עיני כערבי
 וככבי ישו נסתם בעבי
 ולא יזרח באשנבי ונבי
 ולא ירד עלי עשבי רביבי
 ולא אדע בעת קומי ושכבי
 לחכי מר וסף רעל ערבי
 ובבכי אוכלה לחמי חרבי
 ולא יבא במו פי דם ענבי
 עדי כי חשבוני בן רכבי
 תמונתך בעיני מחשבי
 ופני לבשו מראה צהובי
 הקיצותי שבע רצון וצבי
 ונמתק לי בחברונך רגבי
 לבבי חם ויכני שרבי
 שפל קומה קצר ארכי ורחבי
 צרי אתה ואת צרי ואויבי
 ומרחקך בתוך לבי חטובי
 דמותך נרודך מריבי
 גרושך סך ועוה את נתיבי
 ובעבורך

*) כונתו על המלך מנואל אשר גרש היהודים מארצו בשנת 1496 ולקח מהם בחזקה כל בנים ובנות אשר מספר שנותיהם י"ד שנה ולמטה להעביר עליהם המיס הזדוניס. וכונתו הקורות אמרו כי לא בזדון לבו עשה זאת, רק מחמלתו על הילדים הרכים להציל נפשותיהם מרדת שחת.

ובעבורך גאון נפשי מאד שח
 עדי שקמים גבוהים מברושי
 עדי גבה עלי נצי עטלף
 וכנעורי יצורי נחלשים
 ואמאם שיר ושבירתי נבלי
 והפכתי לקול בוכים זמירי
 ועגורי נהפך קפור ותורי
 ותעבתי בהכלי המלכים
 בני פרץ גרושך יפרצני
 ושם מורך בתוך לבי ורוגז
 ואשמע אמך כל יום מבכה
 ומי זה מעלי חיקי גנבך
 וכי לא אעצור כח לסובלה
 עזבתיה והלכתי לשרת
 וכן נדתי ולא נחתי ונעתי
 ולא אמצא מזור אל מזורי
 ומאסתי ימי עמל ולילות
 וחיים כברו עלי וימים
 ומה בצע בחיי היגונים
 למר נפש הלא חיים תמותה
 ומה אוחיל לרוב ימים ושנים
 ילירי יום בני אשפה וקשתם
 והושמתי למטרה אליהם
 אשובה נא לדבר אל יחירי
 בכורי שב לבך דע הכי בן
 והחכמה ירושה לך ואל נא
 ראה עתה בני חמוד ללמוד
 שנות משנה למוד תלמוד במדות
 ואיך אוכל להתאפק בעוברו
 וזה יקרע כתער השכירה
 וזה יביא בלבתי אמולה
 למי זה אמסרה רובי תבונות
 ומי ימעם ויאכל אחר עת

והשפלתי בעבורך רהבי
 עדי רם על ארזי עץ אזובי
 ועל כנפי נשרי עף זבובי
 וגבר על אריות כשבי
 וכנורי תליתיו על ערבי
 ועוגבי במכאובי כאובי
 כתנים שב ויונתי כעורבי
 ותאבתי שכון מדבר ערבי
 ישופני ושם פחים סביבי
 במורשי ובעצמי רקבי
 בקוראה לך ידירי לבי רשיבי
 ומי שמך פרי בטני עזובי
 ולא לטמון דאגתי בחובי
 פני מלכי נתנו אל מטיבי
 ואשכון בין אדום תוך עם להבי
 ומי יישיר זמן מתעי ועולבי
 ומהם מותה אבחר ואבי*)
 כחול ימים עלי שבמי וגבי
 והגיע אלי קצי קצובי
 ויש לי רב ומעושי כרובי
 ראות טובה ודוב שכול באורבי
 ברום שחק זמן מורי ורובי
 והמה סובבים על חוג קטבי
 לבלתי יהיה עוד מאדיבי
 חכמים את מחוכמים כנביא
 תאבר עוד ימי ילדות חביבי
 קרא מקרא והבן מכתבי
 שלוש עשרה ותירוש עם מתיבי
 וזה חליי וחרחורי וחרבי
 סגור לבי ולא תער גלבי
 ברא חרבי בתוך בטני וקרבי
 למי אשקה עמים גתי ויקבי
 פרידתי פרי דתי וכתובי
 ומי

(*) לי חזי יצחק חיוז (חיוז ל"ד).

ומי יבין ספוני בין בספרי
ומי ישאב בצמא מי מקורו
ומי ילקוט לאט פרחי נטעי
ומי יעצור וישלים מחברותי
ומי יערה עדי דתי במותי
לבד אתה ידיר נפשי ויורשי
לך צמא לך כמה בשרי
לך יאתה תבונתי הרורה
קצתה לי ירושת אב מאלפי
ומקצתה קנויה מיגיעי
ועמקו מחשבותי בה וחכמי
והלכתי בבתי מדרשיהם
אנצח אנוש ידום כנגדי
ומי זה יערב לבו להגיש
ולי נפש יתרה נהדרה
ולי צורה בעוז צורה בצורה
וכלתה תעלה על מדרגתו
ידידי מה לך בין עם שמא לב
ונפשך המהורה בין עממים
נהג ולך ובא עדי נדודי
והלך לבית אב צור ילדך
והוא אלי יישר את נתיבך
ויתן ברכות הורי לראשך
ויאיר מחשך רוחי וישיב
אני אפקוד לאל רועי זרועי
ויראני צבי חשקי לפניו
ואז אשיר ליוצרי שיר ידירות
ואגישא לפניו מנחתתי
ובה נפשי קשורה אל קדושי
וייטב לו לאלי מהללי
ויראני יקר ציון ויופיה
ויחדיו יהיו תמים בראשה
ולא אויב יחרפה לדורים

תעודות מעשה אבי נציבי
ומי ישתה בציוני וחורבי
ועץ דעת יהי אורי וחוטבי
ומי יארוג שתי בגד וערבי
ומי ירכב על פרדי נצבי
אני חייב לצורי את ערבי
לך אשקה צמאי אף רעבי
והוד דעי וחכמה נוססה בי
אבי חכמות והוא מרי ורבי
כבשתיה במו קשתי וחרכי
אדום היו בעיני כחגבי
ואין מי יערך אתי קרבי
ואכניע וארשיע מריבי
יסוד ראשית וסוד מרכבי ורוכבי
עלי נפשות בני דורי עלובי
עצורה ואסורה תוך כלובי
וחשקתי תקומם על שלבי
כתפות בתוך יערו חרבי
כשושנה בין חוחי ועשבי
ברח ורמה אלי עופר ולצבי
ישגבך אלהי משגבי
וממצר יביאך אל רחובי
ועוד לך ברכות אבי ושבי
ברוב חסדו למישור את עקובי
ואשיבה אלי אבי יהבי
אני קורא חמודי מקשיבי
אזמר לו בעודי שיר עגבי
ואערכה תשורתתי להביא
ובה רכושי ושם עיני ולבי
ומשור פר זמירתי וניבי
בהוד מלכות ושם ממשח כרובי
שני אורים בנו דוד ותשבי
ולא יהל לעולם שם ערבי.

סימן למספר הצתים ק"ל *

(*) ובפרטם אחת מולא ק"ל.

אל הנער החפללתי לאל במ — דה במשקל
יצילהו ינהיגהו ירכיבהו צור על עב קל

סימן שני *

כומי לצור נמי כחסי מחסי חולצי ואל עושי אשו כומי אני
צצי ובן אמצעי יהי מוציא חפשי הכי ימצי ראות חני בני

סימן שלישי

חלקי ירירי חיקי צבי חשקי שימה לאור חשקי ליום ליל
על עב צלח ורכב לקראת אב הכון והיית לבן חיל.

בנו זה היה בן י"ב שנים בעת כתב אביו את הדברים ההם בשיר התלונה הנ"ל. והנה כותבי קורות חיי משפחת דון יצחק אברבנאל לא זכרו מאומה מה היה סוף הנער, אם נשאר בדת הנוצרית אשר גודל בה באונס או נמלאה תקות אביו שישוב עוד למקור מחצבתו, רק זה מצאתי להחר"א גייגער בא"נ 224 המדבר גם אדות זה ואף אם לא הביא לנו רק השערות בענין זה, אך השערות ההיא קרובה לאמת וז"ל: ולא אחרל מלהודיע מציאה יקרה בעיני והיא כי החוקר הנכבד ר' יהודא בן לשר דון יצחק אברבנאל, מלבר ספרו „הדיאלוגי“ (הוא ספר הויכוח על האהבה הזה) חבר עוד ספר בלשון לאטין אשר נשכח זכרו, ואולי נאבד, קרא שמר: *de Cöli harmonia* (ר"ל: הארמאניע דעם היכמעלס), חברו לבקשת השר די מיראנדולה והוא היה בידי נכדו הנקרא בשמו יהודא אברבנאל אשר מת בשאלוניקי שנת שי"ט. וקרוב בעיני כי הנכד הזה להפלוסוף ר' יהודא אברבנאל הוא בן לבנו יצחק, כי כאשר נראה מן שירו המכונה: „תלונה על הזמן“ היו לו שני בנים יצחק ושמואל, ובנו הקטן הוא שמואל, מת בן חמש שנים ורק הגדול הוא יצחק נשאר לו, ויקונן עליו אביו בכאב אנוש ולב קרוע על כי הבן הזה אנוס הוא בספרד ולא שב אליו הביתה. ואם כנים הדברים כי ר' יהודא אברבנאל האחרון אשר מת בשאלוניקי בימי בחורותיו הוא בן לאותו האיש ר' יצחק אברבנאל בן המשורר והחוקר ר' יהודא אברבנאל, א"ב ברור כי אחרי נכספה נפש אביו אליו כמו עשרים שנה והוא אחרי שנת רס"ג הצליח בידי הבן יצחק ליסע מספרד; ויען כי אנוס היה. ירא לשבת בארץ אשר בחרו בה אביו וקרוביו היא איטליאה וילך לתגרמה ושם נולד לו בנו יהודא ושם מת, וגם שם הנכד ההוא נזכר בכבוד. כל אלה למרתי מדברי הרופא אמאטוס לוזיטאנוס. ואם תמאן ותאמר: מי הגיד לך כי ר' יהודא אברבנאל האחרון הזה הוא בן לבן ר' יהודא הראשון? אולי הוא בן בתו ונישאה גם היא לאיש ממשפחת אברבנאל? אומר לך כי מגורת האיש בארץ תוגרמה היא בעיני כמעט מופת חותך על השערתי. עכ"ל הח' גייגער.

עתה נשובה לתולדות המחבר המובאות בס' אוצר נחמד ע"י כרמולי. בשנת רס"ד

(* הסימן הזה עמון ועלס ממני וה' אלהי יגיה חשכי.

רס"ד בא דון יהודא לויניציאה, לקבל פני אביו. משם הלך לנאפוליש להיות לרופא לפרנאנדרו נולסאב, המכונה שר הצבא הגדול (קאפיטאניו גרנדרו) משנה למלך בארץ נאפולי.

אחרי שנתים ימים בא מלך ספרד והוליד עמו את השר הצבא לספרד, ושב הרופא לבית אביו בוויניציאה. בעת ההיא הגיעו לאביו דון יצחק אברבנאל, השאלות ששאל ממנו החכם ר' שאול מקאנדיאה אשר באחת משאלותיו בקש ממנו שיהי' המוציא לאור תעלומות: הנשא וגבה מאד נעלה, החכם הכולל ר' יהודא יצ"ו אם המצא ימצא שמה, הוא יהיה לי למשיב נפש בשאלותי ולכלכל את שיבתי כי שמעתי אומרים יהודא יעלה בתחלה על כל חקירה עיונית במסלה העולה בית נתיבות חכמת הפילוסוף ושרשיו ככתבם וכלשונם, ופרשת גדולת המבאר אמריו עיוניו ודרשותיו עכ"ל החכם ר' שאול. וזאת התשובה אשר השיב לו יצחק אדות בנו וז"ל: ואתה תדע שבני יהודא אברבנאל לא הי' בארץ הזאת שנתים ימים, כי היה בנאפוליש עם הקאפיטאניו גרנדרו ועם מלך ספרד שבא שמה, ועתה שהלכו שניהם, המלך ושר צבאו לארצות ספרד, בני פה אל ביתי, וקראוהו בדרך קרחת חדית ובא חולה וחלוש מאד, ועם חלשותו למלאת רצונך דברתי עמו בדרוש הזה, כי הוא בלי ספק מביחור הפלוסופים שבאיטליאה בדור הזה, ויורני ויאמר לי שהי' דעת בן רשר יותר רב הספיקות והביטולים מכל שאר הדעות וכו'.

אחרי מות אביו בשנת רס"ח, ויקונן עליו בנו יהודא קינה גדולה שנשארה בכתב יד ככל שיריו, זולת השירים אשר כתב על ספרי אביו ואשר נדפסו בחייו. אחרי כן הלך יהודא למסעיו בדרך כל הארץ, אל המנוחה ואל הגחלה המתמדת והנצחית. ויהי אחרי מותו בשנת ה' רצ"ה ויצא לאור בעיר-רומי חבורו אשר הודיע שמו ברבים: „דיאלוגי די אמורי“ (ר"ל ויכוח אהבה) אך ידי זרים שלטו בו והביאו לתוכו ענין אחד אשר ממנו למדו קצת חכמי הנוצרים שקר שהחכם המחבר לא הלך בדרכי אבותיו! גם זאת עשו, לכנות את המחבר בשם: „ליאון היהודי“ תחת „ליאון אברבנאל“ או יהודא אברבנאל.

יהי' בזה איך שיהי' הכל יורעים שהמחבר הדיאלוגי הוא בן דון יצחק אברבנאל ולא כדעת בעל תולדות הרב דון יצחק אברבנאל אחד שהי' איש אחר. צא וראה דברי החכם ר' ברוך עוזיאל חזקוני אשר כתב בשנת שי"א אלה הדברים: והשר דון יהודא, זכרו לברכה! בנו הגדול (של דון יצחק אברבנאל) הלך ביינווה (Genua) אחרי שבי וביזה בנאפוליש, והפליא לעשות במלאכת הרפואה. ויהודא גבר באחיו בכל חכמה, ומכותלי חבורו אשר עשה בלשון לעז הנקרא „דיאלוגי די אמורי“ נכר מעלתו בחכמות הרמות ונשגבות טבעיות ואלקיות. ונועם שירו אשר עשה על חבורי אביו ז"ל מורים על רוחב לבו וגודל תבונתו, „אוהב התחקות על שרשי מחצב אנושות“ עכ"ל. הספר ברבר האהבה העליונה נחלק לשלשה חלקים כוללים, הביאו ר' עזריה מן האדומים (*), ור' גדליה נ' יחייא מזכירו בשם „דיאלוגו דליאון היהודי“ הלא

(*) בספרו המפואר „מחור עינים“ פ"ד במחמרו על מחמר חז"ל: „שית חלפי שנין הוי עלמא וחד חריב“ חז"ל: הנה החכם מיסיר ליאוני בעל „הדיאלוגי פילון וסופיסה“ הביא דעת חפלטון שגם השמים מעותדים להחכה, והאריך הרבה לבאר שהגלגולים הנזכרים הם קבלה קדמונית מחנוך ונח, ושהמנוות התוריות החוזרות חלילה משצעה לשצעה וכו'.

הלא כה דבריו: ויהי לו (לדון יצחק אברבנאל) בן חכם ופלוסוף נפלא, והוא חבר ספר נוצרי (כונתו ספר נכתב בלשון הנוצרים, איטלקית) הנקרא "דיאלוגו דליאון היהודי" וכו' נראה גדולת התפלספותו. עכ"ל. גם החכם עמנואל אבוהב מרבה לספר בשבח החכם דון יהודא אברבנאל ובשבח ספרו הנזכר.

עתה נשמע מה בפי החכם והחוקר הגדול גרעטץ אדות המחבר אשר לפנינו. הלא כה דברו בספרו קורות היהודים הנ"ל בדברו אדות משפחת אברבנאל: "בנו בכורו (ר"ל של דון יצחק) יהודא ליאון מעדיגא אברבנאל יושב זמן מה בעיר גינובה (Genua), ושם התעסק בעיון ציורים רוחניים ונעלים (אידעאלע) אף כי היה תמיד נע ונד בארץ, ולבו כואב בקרבו מאד על בנו ילד קטן אשר לוקח ממנו ונתגדל באונס בדת הנוצרית. ליאון אברבנאל היה חכם וחושב מחשבות רמות ביתר שאת מאביו דון יצחק, ובכלל היה גדול בחכמה יותר מאביו, וראוי הוא לשים לב אליו ביחוד ולא לדבר ממנו כטפל לאביו. ליאון אברבנאל התעסק בחכמת הרפואה רק למצוא על ידה לחם חוקו, (ע"כ נקרא בשם מעדיגא) אמנם חכמות התכונה, הנדסה ומה שאחר הטבע היו שעשועי נפשו ובהן הגה תמיד באהבה רבה. בהיותו באיטליאה המציא כלי בחכמת התכונה (אסטראנאמישעס אינסטרומענט) ועשה לו עי"ז שם גדול באיטליאה. הוא היה ממכירי ומיודעי החכם הגדול פיקו די מירונדולה זמן מעט לפני מות האחרון, ולבקשתו החל לחבר ספר בחכמת הפלוסופיאה. ליאון מעדיגא בא אח"כ בחברת אנשים שהיו ממכיריו בימי ילדותו, עם גדולי ספרד גם עם מלך פערנאנדו בעצמו אשר גרש מארצו את בני משפחתו והרבה מאות אלפים מבני עמו, והלכו לגולה ולמות. ליאון מעדיגא נעשה רופא לשר הצבא הגדול גאנזאלוא די קורדובה אשר כבש את מדינת נעאפעל ונתמנה למשנה למלך עליה. שר הצבא הגבור הזה היה איש נחמד ואהוב, ובלבו לא הכתה שורש שנאת מלכו על היהודים. לשר הצבא ההוא היה ליאון, רופא שנתים ימים משנת 1505 עד 1507. שם ראה אותו המלך פערנאדא בבואו לנעאפעל. אחרי שעזב המלך את נעאפעל והסיר את שר הצבא מפקודתו, שב ליאון אברבנאל אל בית אביו שחי אז בפניציאה. מה שעשה אח"כ לא נודע. לפי טבעו ותכונת רוחו היה חושב מחשבות (אידעאליסט) ופלוסוף ומשורר ורק מעט התעסק בעניני העולם אשר תחת השמש כי פנה רק למעלה".

בצר 237 בספרו הנ"ל של החכם גרעטץ בדברו אדות מצב החכמה והפלוסופיאה בין אחב"י ברורו של המחבר, אומר: רוח צח ומשיב נפש מרחף על פני חבורו בפילוסופיאה של החכם ואיש-הרוח (גייסטפאללען) ליאון אברבנאל, אשר שמו: "שיחות על האהבה" Dialoghi d'amore מעיד עליו כי לא לקח לנושא עיוניו ומחקריו את עניני הפילוסופים כאלה המתעסקים בדברים של מה בכך. לא עברו לו עשר שנים מעת בריחתו מספרד ובואו לאיטליען והיה נחשב לאחד מחכמי איטליען היותר נכבדים, והיה בכחו להתחרות בנוגע לטוב טעם ודעת עם חכמי הארץ היותר מפורסמים, ועוד עלה על כלם ביתרון החכמות וידיעות הכוללות. בהעט אשר כתב בו אוהרתו לבנו בכורו מחמד נפשו (שנתגדל באונס בדת הנוצרית) בדברים קורעים כליות ולב, בשפת עברית ויבקשהו לזכור תמיד את מקור מחצבתו ולשגות תמיד באהבת שפת עבר וספרותה, ולשוות נגד עיניו יגון ואבל אביו ועצבון אמו אשר תבכה כל היום ותמאן להתנחם וקוראת את שמו תמיד, בהעט ההוא בעצמו כתב את חבורו: "שיחות האהבה" אשר כחוש השני חמשך בו האהבה הנשגבה של פהילא אל סופיאה. החבור הזה אשר למראית עין יוכל להתחשב

להתחשב בין ספרי הרמונים (ראמאנע) אוצר בתוכו סגולת כל השיטה הפלוסופית של המחבר. בימי נעוריו רכש לו לקנין רוחני את השיטה הפלוסופית של אריסטו והרמב"ם, ואח"כ בבואו לאוטליאה העמיק עיונו בשיטת אפלטון במה שאחר הטבע, ובשכלו החד חבר את שתי השיטות לאגודה אחת למען הוציא אור את האמת היותר גבוהה ונשגבה. את חבורו הנ"ל כתב בשפת איטלקית צחה ונעימה מאד. בשיחות נעימות בין פהילא וסופיאה ידבר נשגבות ונכבדות מאד על התעודה היותר גבוהה של האדם.

תכלית עיונו בחבורו הנ"ל הוא: יסוד ועיקר חיי כל הבריאה כלה היא האהבה הפנימית הרוחנית, ותשוקת וחמדת כל יצור נברא לעזור ולחיות אחד בעד משנהו. האהבה הוא הרוח החי החודר כל הבריאה כלה, והקשר המאחד את הכל. באהבה יסד הבורא את עולמו, ובה שורר הוא ומקשר גם את העולם הרוחני יחד, ומתאחד על ידה גם עם העולם החומרי. אמנם האהבה ההיא מוכרחת להיות משני הצדדים יחד. נפש האדם מוכרחת להתקרב באהבה עצומה אל בוראה, ורק אז היא מגעת אל יעודה ומטרתה. מטרת החיים אשר אליה תכסוף כל נפש משכלת היא: הצדק והחכמה. עי"ז יתקרב האדם לאושרו חיות נשגב ונעלה, והוא התענוג הנעלה מזיו השכינה והאלקות. ע"י אהבת האדם להבורא, יתרומם ויתנשא כל הטבע כלו, ותוביל למטרת ההתאחדות עם האל. זה הוא הרעיון העקרי האצור בחבורו של ליאון אברבנאל, על האהבה. אין לחדר כי בחבורו זה גבר הדמיון על הרעיון ורבות ממחשבותיו הן יותר נעימות ונחמדות מאשר הן אמיתיות. קרוב להאמין כי המחבר כתב רעיוניו היותר עמוקים ואמתים בחבורו כ"י הנקרא: "הארמאניע דעם היממעלס" אשר נאבד ולא נודעו עקבותיו. בחבורו על האהבה לא דבר מעניני היודענטהום בפרט, אף כי מביא פעמים אחדות מקראות מכתבי הקודש גם איזה מאמרי חז"ל מן התלמוד, בכל זאת במה נחשבו לעומת המון הרעיונים המובאים בו משיטות הפלוסופיאה של אריסטו ופלאטון וביאורים שכלים על הגדות המיטאלאגיות.

אמנם ברור הוא כי המחבר כבר מאד את האמת העברית" (העבראישע ווארהייט) ומשתדל בספרו הנ"ל להחזיק בשתי ידי באמיתת הבריאה מאין ככתוב בתוה"ק, לעומת דעת פלוסופי יוון (מאמיני הקדמות או בחומר קדמון). ומפני כי עיקר חבורו מדבר בפילוסופיאה ע"כ כברו הנוצרים את חבורו יותר מהיהודים. בני אוטליאה התגאו והתפארו בו, לראות בפעם ראשונה חבור בפילוסופיאה כתוב בשפתם האהובה להם מאד. חכם רומי אחד, מאריאנו לענצי, הוציא לאור עולם בפעם ראשונה את "השיחות האלקיות" (כאשר קרא להן) לכבוד אשה אחת כבודה מבנות אצילי רומי. חבורו ההוא קראוהו כל חכמי לב באוטליאה, ובמשך עשרים שנים נדפס חמש פעמים. שנים מחכמי צרפת, תרגמוהו לשפת צרפת, ואחד מהם הדפיסו לכבוד אם המלך שמשלה אז ממשל רב בצרפת הנודעת בשמה: "קאטהא-רינא די מיריצי". סופר אחר צרפתי תרגם את החבור ההוא לשפת רומית (לאטיין) והדפיסו לכבוד השר גראנוועללה יועץ למלך פהיליפ השני בשפאניען. לא ארכו הימים אח"כ ויתרגם יהודי אחד ר' גדליה בן יחיא את הספר לשפת ספרדית וידפיסו לכבוד המלך האכזר הנזכר. גם נעתק החבור לשפת עברית ע"י החכם יהודא ממודינא אבל לא נדפס מעולם מפני שני טעמים, האחד, יען כי לפי הנזכר איננו מדבר ביחוד מתורת ורוח דת היהדות, והשני מפני כי אז אין חזון הפלוסופיאה נפרץ בין ישראל וימאסו בה". עכ"ל החכם גרעטץ.

זולת השיר: „תלונה על הזמן“ המובא בזה נדפסו מן המחבר בשפת עברית שירים אחדים על ספרי אביו דון יצחק, והם: שיר מי"ט בתים בראש ספר „נחלת אבות“; שיר מן ו' בתים בתחלת החבור „ראש אמונה“; שיר אחר מן ו' בתים בשער ספר „זבח פסח“; ושיר גדול ממספר ב' בתים אשר עשה בתהלת אביו ואשר נדפס בראש פירושו על נביאים אחרונים שהוציא לאור בשנת הת"פ ליצירת העולם בדפוס שונצינו.

מכל האמור נראה כי המחבר היה שר וגדול ליהודים, פילוסוף מובהק ומשורר גדול אשר גדול היה שמו בישראל ובעמים, והלך בדרכי אבותיו הצדיקים והיקרים; גם חבורו זה אשר לפנינו אף כי איננו מדבר בו ביחוד מעניני חכמות ישראל בכל זאת מדובר בו נשגבות בחכמות הרמות ונשגבות טבעיות ואלקיות, מתעודה הרמה של האדם ומקשר כל הבריאה, וספרו זה עלה על שולחן מלכים ושרים ובו התהללו והתפארו, ונעתק ונדפס בשפות המתהלכות בארץ ועשה לו שם גדול לא יכרת בעולם החכמה והמדע, ועתה איפא מדוע תגרע נחלתנו אנחנו בני ישראל שלא יפוצו מעינות חכמתו כי רבה היא גם בתוכנו בשפת קודש אשר היתה אהובת נפש המחבר ז"ל? ע"כ התקוה תאמצנו כי גם רבים מהחברים הנכבדים לחברתנו מק"נ (אף אם לא כלם) יתענגו מנועם אמריו ומרעיוניו הנשגבים כי סוף סוף ברכה בהם לאוהבי החכמה בכלל, אף כי נניח כי ספרו זה איננו דבר השווה לכל נפש איש איש מישראל, כי כל חיך יטעם טעם אחר.

לא נשאר לנו איפא כי אם לדבר דברים אחדים אדות ההעתקה העברית אשר ממנה נדפס החבור הזה אשר לפנינו. כל היודע ומבין קושי מלאכת ההעתקה מלשון אל לשון אף כי מאחת מהשפות המערביות לשפת עבר, ובפרט ענינים נשגבים ורעיונות עמוקים כאלה אשר הביא המחבר בספרו זה, יודה ויאמר כי המעתיק עשה מלאכתו באמונה ובכשרון רב. לא בחר לו לשון ערומים, רק שפה קלה צחה וטובנת לכל, והעתקתו איננה מתנהגת בכבדות כמלאכת רוב המעתיקים הקדמונים. שם עברי לא נתן המעתיק לחבור זה, רק החליף שמות המדברים בשמות עבר, ותחת השמות פהילא וסופיא קרא להם חו ב ב ו נ ע מ ה.

בירח אלול תרל"א פה ליק.

דוד גארדאן.

(סופר לחברת מקיצי נרדמים).

